

MIELETTÖMIÄ ODOTUKSIA ELI FILOSOFIAA SANASTA SANAAN? VASTINE LIS. VEHKAVARALLE

ASIANMUKAISelta kirja-arvostelulta on yleensä edellytetty ainakin kahta seikkaa: että arvostelijan voi tietää suhtautuvan teokseen puolueettomasti ja että hän halitsee aihepiiriin. Nähdäkseni kumpikaan näistä ehdoista ei täysin toteudu lisensiaatti Tommi Vehkavaaran kirjoittamassa arvostelussa ”Mielen merkillisyydestä” (*niin & näin* 1/2002), joka käsittelee suomentaamaani Charles Peirce -antologiaa *Jobdatus tieteen logiikkaan ja muita kirjoituksia*.¹

Lis. Vehkavaara ei löydä teoksesta paljonkaan hyvää sanottavaa. Kirjan nimi on ”epäkaupallinen ja vieraannuttava”, kirjoitusten valinta on ”hieman hämmäntävä”, suomentajan ”käännösperiaatteet” vaikeuttavat ymmärtämistä, suomentajalta puuttuu filosofista yleissivistystä eikä hän ole tehtäviensä tasalla, asiat kääntyvät päälaelleen jne. Vaikka olen valmis ottamaan vastaan jotkin moitteet, nojaa osa lis. Vehkavaaran arvostelusta kiistanalaisiin perusteisiin.

Ankarimmin on vastustettava sitä, että käännöskäsikirjoituksen tärkein esilukija on päättänyt ryhtyä myös kirjan arvostelijaksi. Jos hän olisi halunnut jatkaa keskustelua käännösperiaatteista, käytössä olisi ollut muita kanavia. Useista seikoista hän olisi voinut huomauttaa minulle jo valmisteluvaiheessa. Nyt vaikuttaa siltä kuin esilukija purkaisi kaunaansa siitä, ettei kaikkia hänen monista ehdotuksistaan hyväksytty lopulliseen käännökseen. Hämmäntävää vaikutelmaa vahvistaa se, miten lis. Vehkavaara kehuu ”varsin onnistuneiksi” sellaisia uudennoksia – *tulkinnos*, *itseisaines* – jotka itse asiassa olivat kokonaan ja osaksi hänen ehdottamiaan, mainitsematta että hän niitä ehdotti.

Lis. Vehkavaara ilmoittaa vasta nyt olevansa tyytymätön valikoiman kokoonpanoon. Valikoiman esikuvina olivat kuitenkin *Essential Peirce I (EP I)* sekä ruotsinkielinen antologia², joita voitaisiin moittia samoin perustein kuin suomennosvalikoimaa. Suomenkieliseen kokoelmaan valittiin nimenomaan nuoren ja keski-ikäisen Peircen kirjoituksia, ja se suunniteltiin osaksi laajempaa, kaksi- tai kolmiosaista kokonaisuutta, jonka myöhemmät niteet sisältäisivät mm. olennaiset osat *EP 2:sta*.³

– ”Uudesta luokkakäsitteiden listasta” on tavallaan valikoiman liitteenä: tähän kirjoitukseen viitataan niin usein muista artikkeleista, että kirjoituksen poisjättäminen ei tuntunut tarkoituksenmukaiselta. ”Merkeistä ja luokkakäsitteistä” puolestaan tarjooa näytteen semeiotikasta ikään kuin johdatuksena myöhempiin osiin.

Lis. Vehkavaara esittelee suuren joukon yksityiskohtia, joita hän pitää käännösvirheinä. Muutamin kohdin hän on oikeassa (s. 15, 36, 131, 134), ja olen lisännyt virheet teoksen *errata*-luetteloon.⁴ Kuten Peirce opettaa, erehtyminen on inhimillistä ja virheitä korjataan sitä mukaa kuin ne ilmenevät. Kirjan virheet kuuluvat kuitenkin yksinomaan minun vastuulleni, ja lis. Vehkavaara menettelee ulkokultaisesti hamutessaan vastuuta itselleen.

Muutamin kohdin lis. Vehkavaara väittää moitteetonta käännöstä virheelliseksi. Hänen mukaansa esimerkiksi *empirinen* on ”oikeammin ’kokemusperäinen’ tms.” kuin ”kokeellinen”, mutta hän jättää huomiotta, että alkutekstissä lukee ”Empirical Psychology”⁵ ja kyseisen tieteenalan vakiintunut suomenkielinen nimitys on *kokeellinen psykologia*. Toisin paikoin hän taasen väittää virheiksi ratkaisuja, joista esilukijat olivat keskenään eri mieltä (esimerkiksi tapaukset *belief, mind, conception*) ja minun oli itse valittava lopullinen ilmaisu; mitään ehdotonta totuutta tai edes yhteisymmärrystä ei löytynyt. Lis. Vehkavaara koettaa vähätellä muiden esilukijoiden suosituksia esittämällä, että muut esilukijat kuin lis. Vehkavaara eivät tuntisi ”riittävästi Peircen filosofiaa” eivätkä he ”operoisi” riittävän huolellisesti. Vaikka en tahdo kiistää lis. Vehkavaaran Peirce-tuntemusta, vaikuttaa hänen strategiansa minusta kyseenalaiselta: esilukijain joukossa oli maan merkittävimpiä Peirce-tuntijoita, ja he lukivat käsikirjoitusta hyvin tarkkaan.

Jotta lis. Vehkavaaran käännöskritiikki asettuisi oikeaan valaistukseen, kannattaa tarkastella, millaista käännösetiikkaa hän edustaa. Vaikka en siis halua kieltää hänen Peirce-tuntemustaan, haluan osoittaa, että hän on lähestynyt suomentamista epärealististen odotusten vallassa. Nämä ilmenevät selvimmän tarkasteltaessa, kuinka hän itse on Peirceä suomentanut. – Ensin alkukielinen katkelma:

”The case of philosophy is very peculiar in that it has positive need of po-

pular words in popular senses – not as its own language (as it has too usually used those words), but as objects of its study. It thus has a peculiar need of a language distinct and detached from common speech — —. It is good economy of philosophy to provide itself with a vocabulary so outlandish that loose thinkers shall not be tempted to borrow its words.”⁶

Lis. Vehkavaara esittää seuraavan suomenoksen:

”Filosofialla on positiivinen tarve arkiin sanoihin arkisissa merkityksissä – ei sen omana kielenä (niin kuin tällaisia sanoja on liian usein käytetty), vaan tutkimuksensa kohteena. Sillä on siis erityinen tarve kieleen, joka on erillinen ja irrotettu tavallisesta puheesta [...] On hyvää filosofista taloudenpitoa varustautua niin omituisella sanastolla, että pehmeät ajattelijat eivät tule houkutelluksi lainaamaan sen sanoja.”⁷

Vertailun vuoksi oma suomenokseni:

”Filosofian tilanne on sikäli erityinen, että se tarvitsee välttämättä tavanomaisia sanoja ja niiden tavanomaisia merkityksiä – ei omaksi kielekseen (niin kuin filosofia on liian usein tuollaisia sanoja käyttänyt) vaan tutkimuskohteekseen. Filosofia tarvitsee siis erityisesti kieltä, joka on erillään ja irrallaan arkikielestä — —. Hyvä filosofinen taloudenhoito tarkoittaa niin eriskummallista sanastoa, etteivät kevytmieliset ajattelijat missään tapauksessa tahdo lainata siitä sanoja.”⁸

Katkelmia vertailtaessa voidaan huomata, että lis. Vehkavaaran suomennos noudattaa alkutekstiä sängen läheisesti ja alkutekstiä voi tavallaan lukea suomenoksen lävitse. Ehkäpä joku pitää tuollaista orjallisuutta käännösihanteena. Kuten voidaan havaita, lopputulos on kuitenkin epäluontevaa ja omituisia kohdekieltä, oikeastaan meta-kieltä, jossa lähtökielen sananjuokutus on esitetty kohdekielen sanoin. Tuommoista jälkeä voi pitää vasta raakakäännöksenä, joka otetaan työstämisen kohteeksi.⁹ (Sanomme ko. suomeksi: ”Minulla on positiivinen tarve rahaan”, vai: ”Tarvitsen välttämättä rahaa”? Viittaavatko ”pehmeät ajattelijat” ekofilosofeihin?)

Tuollaisen käännösstrategian absurdius ei välttämättä käy kovin ilmeiseksi, jos lukija osaa niin lähtö- kuin kohdekielekin. Hän kokee tunnistamisen iloa kohdatessaan esimerkiksi anglismin ja pitää iloaan osoituksena suomennoksen erinomaisuudesta ja tarkkuudesta. Mutta jos samalla menetelmällä suomennettaisiin tekstiä kielestä, jota lukija ei ymmärrä (vaikkapa arabiasta tai suahilista), hyppäisi suomennoksen epäluontevuus ja tarpeeton outous hänenkin silmilleen ja veisi huomiota pois itse asiasta. Lis. Vehkavaara ei ajattele, että lähtötekstin kielellinen muoto voisi ”näyttytyä häiriötekijänä, joka on syntyvän suomennoksen tiellä”.¹⁰

Yleisesti ottaen suomentaminen tuntuu olevan lis. Vehkavaaralle *sanojen tunnistamista, ei lauseiden ymmärtämistä*.¹¹ Hän ei kuuntele suomen kielen vaatimuksia, eikä hän halua kadottaa merkityksen hiven-täkään – sängen kunnioitettavaa, mutta ei luottavuuden kustannuksella. Hän kysyy hiukan naiivisti: ”miksi ihmeessä suomentaja ei voi käyttää samoja synonyymeja vaan keksii uusia”. Vastaus kuuluu: välttääkseni tarpeettomia sivumerkityksiä, jotka seuraisivat esimerkiksi sanontojen kirjaimellisesta kääntämisestä, sekä sujuvuuden ja luottavuuden vuoksi olen noudattanut *joustokäännökseksi* nimettyä strategiaa ja torjunut eksegeettisen oikeauskoisuuden hybriset vaatimukset; tässä tapauksessa eksegeettinen oikeauskoisuus pyrkii pusertamaan teksteistä täsmällisempiä merkityksiä kuin kirjoittaja ilmeisestikin on niihin sijoittanut. Olen välttänyt mielivaltaista vaihtelua ja poikennut lähtötekstin sanavalinnasta vain silloin kuin se on tuntunut välttämättömältä.¹² Eksegeettisessä oikeauskoisuudessa ei mielestäni nähdä metsää puilta eikä eroteta olennaista epäolennaisesta, ei myöskään oteta huomioon lähtötekstien tyylillisiä eikä kaunokirjallisia ulottuvuuksia. Sen sijaan tuollainen käännöstapa merkitsee ”arvovallan menetelmän” tuomista käännöstyöhön.

Lis. Vehkavaaralla saattaa olla piileväenä oletuksena, että ”oikeita” suomennoksia olisi olemassa vain yksi ja että olemassa-olevia suomennoksia on arvioitava sen perusteella, miten lähelle ne tätä ideaalista suomennosta ovat päässeet.

Täydellisen sanasanaisen vastaavuuden vaatimus on epärealistinen kahdesta syystä. (1) Kuten lis. Vehkavaarakin toteaa, on käsitteiden käyttö näissä artikkeleissa vielä ”löysää”. (2) Filosofisetkaan käsitteet eivät

kata eri kielissä eivätkä välttämättä edes eri filosofeilla samaa merkitysalaa. Mahdollisimman yksinkertainen esimerkki yleiskielestä: englannin *uncle* merkitsee sekä ’setää’ että ’enoa’. Olisi järjetöntä vaatia, että *uncle* suomennettaisiin aina yhdellä ja samalla sanalla (*Aku-setä*-ilmiö), ja yhtä järjetöntä olisi moittia englannin kielen puhujia siitä, että he yhdistävät samaan sanaan kaksi noin erilaista asiaa. Sama pätee paljon abstraktimpiin ja moniulotteisempiin käsitteisiin *mind* ja *belief*. Lis. Vehkavaaran kanta johtaa silmänpölvontaan ja näennäistarkkuuteen, jos esimerkiksi niin monimerkityksinen sana kuin *positive* suomennettaisiin mekaanisesti aina ”positiiviseksi” tai *mind* aina ”mieheksi”. – Lis. Vehkavaara on oikeassa siinä, että käsitteitä ei ole suomalaistettu valikoimassa johdonmukaisesti. ”Voimaperäisesti” kuvannee menettelyäni paremmin – minun suomennosteni tarkoituksena ei ole tuottaa lukijoille vähintäkään mielihyvää.

Lis. Vehkavaara pitää ”varsin epäuskottavana väitteenä” sitä, että Peirce käyttäisi joskus tyyliysyiden takia synonyymeja. Lukemalla huolellisesti artikkelit ”The Fixation of Belief” ja ”How to Make Our Ideas Clear” voi kuitenkin nähdä, kuinka Peirce käyttää sukulaiskäsitteitä tavalla, joka on tyyllisesti rikas mutta oikeauskoisen eksegeesin näkökulmasta ”löysä”. Käsitteitä on myös voitu käyttää metaforisesti tai metonymisesti, ja tällaisissa tapauksissa kirjaimellinen suomennos voisi tuntua oudolta.¹³

Filosofian sanaston suomalaistamisessa on erotettava kaksi tilannetta: (1) ylimalkaan filosofian käsitteiden suomalaistaminen, (2) Peircen uudennosten suomalaistaminen. Mitä tulee ensimmäiseen kohtaan, en tehnyt paljonkaan uutta: artikkelivalikoiman kotoperäinen sanasto on haalittu eri kirjoittajilta; todella uutta yleistä sanastoa on varsin vähän (*viisastelma, itseisaines*). Joka tapauksessa kotoperäinen sanasto – varsinkin semeiotiikan osalta – lienee niin ”eriskummallista”, että se täyttää oppisanaston etiikan vaatimukset.

Lis. Vehkavaara moittii minua arki-kielisyuden tavoittelemisesta. Suomennoksessa on kuitenkin noudatettu ylätyyliä eikä arkikieltä, kuten esipuheessakin mainitaan; tämä vastaa lähtötekstin esitystapaa. Sitä paitsi ”arkisuus” on suhteellinen käsite: arkisuutta on erilaisia asteita, eikä tietyn ilmauksen arkisuudesta aina päästä yhteisymmärrykseen. Kuinka arkisia

oikeastaan ovat *mind, thought, sign, belief, habit, fact* jne.¹⁴ Mahdollisesta arkisuudesta huolimatta niitä voidaan toki käyttää teknisesti.

Kotoperäisyyden arvottaminen riippunee paljolti siitä, miten asiaan päättää suhtautua. ”It’s all in the mind”, sanoo George elokuvassa *Keltainen sukellusvene*, DVD-julkaisun suomennoksena: ”Se on ihan miten asiaa katsoo.” Suomen kielen kehittäminen on yhtä lailla eettinen kysymys kuin Peircen ”Oppisanaston etiikka”, jota *meines Erachtens* voidaan soveltaa englannin kieleen eri tavoin kuin suomen kieleen. – Eettisiin ongelmiin ei aina voida löytää lopullista, kumoutumatonta perustelua; sen sijaan eettiset ratkaisumme kertovat, millaisia ihmisiä olemme.

Prof. Pirkko Nuolijärvi puolusti suomen kielen kehittämistä hiljattain näin:

”Englanniksi eläminen ei poista tiedeyhteisön vastuuta siitä, että oman alan ajattelua on edistettävä, käsitteistöä luotava ja käytössä testattava nimenomaan omalla kielellä. Silloin tieteelle ominainen rosoisuus ja kyseenalaistaminen onnistuu syvimmin ja tieteen tulokset ovat kaikkien kansalaisten käytössä.”¹⁵

Omakielistä sanastoa ovat kannustaneet suosimaan myös sellaiset kirjoittajat kuin George Orwell ja Sigmund Freud.¹⁶ Yhtä lailla Charles Santiago Sanders Peircen esimerkki innoittaa ajattelemaan asiat rosoisesti uudelleen, mutta lis. Vehkavaara voinee todeta, että Peirce itse on tässä hakoteillä.

MARKUS LÄNG

Viitteet

1. Vehkavaara 2002.
2. Peirce 1990.
3. Ajatus jatko-osista on toistaiseksi haudattu.
4. *Errata*-luettelo löytyy internetistä: [URI: http://www.helsinki.fi/~mlang/cssperrata.html](http://www.helsinki.fi/~mlang/cssperrata.html).
5. *CP 1.552 = EP 1, 5 = Jobdatus tieteen logiikkaan*, s. 25.
6. *CP 2.223 = EP 2, 264–265*.
7. Lis. Vehkavaara on julkaissut kotisivullaan paitsi tätä suomennoskatkelmaa myös koko arvostelunsa hiukan erilaisessa muodossa. Tarkastelen vain painettua julkaisua.
8. Alun perin suomennosvalikoimaan oli tarkoitus liittää myös *A Syllabus of Certain Topics of Logic*, ja minulla on siitä osittainen suomennos.
9. Rune Ingo (1990, 95) nimittäisi tuota ”leksikaaliseksi käännökseksi”. Hänen mukaansa

- sillä "lienee vain periaatteellista merkitystä".
10. Roinila 2002.
 11. Vrt. Vendler 1984.
 12. Ks. Jantunen 2002 ja siellä mainittu kirjallisuus.
 13. Olen tulkinnut seuraavat *mind*-sanan esiintymät metonymyiksi:
"To Roger Bacon, that remarkable mind – –"
"These minds do not seem to believe – –"
(*CP* 5.360, 5.406 = *EP* 1, 110, 138.)
 14. Lis. Vehkavaara lukee Peircen "Oppisanaston etiikkaa" arvostelukseni. Minun kantaani voitaisiin kuitenkin puolustaa seuraavin lainauksin:
"Jos aikoisin vähänkin määrätä toisten käytöstä tältä osin, olisi minua moitittava ensimmäisen säännön nojalla."
"– eikä tuntematta riittävästi kansalliskielen sananmuodostusperiaatteita – –."
"Erilaiset ilmaisujärjestelmät ovat usein suureksi hyödyksi."
"– ja jos lukija ei tunne sanain merkityksiä, on paljon parempi, että hän tietää tietämättömyytensä." (*CP* 2.219, 2.222, 2.222, 2.223 = *EP* 2, 263, 264, 264, 265.)
 15. Nuolijärvi 2002.
 16. Orwell 1962; Freud 1948, 222.

Lähteet

- CP* = *Collected Papers of Charles Sanders Peirce*, 1–8 (edited by Charles Hartshorne et alii). Harvard University Press, Cambridge (Mass.). 1931–58.
- EP* = *The Essential Peirce. Selected Philosophical Writings*, 1–(edited by Nathan Houser et alii). Indiana University Press, Bloomington. 1992–.
- Freud, Sigmund, *Die Frage der Laienanalyse. Unterredungen mit einem Unparteiischen*. [1926.] *Gesammelte Werke* XIV, s. 207–296. Imago, London 1948.
- Ingo, Rune, *Lähtökielestä kohdekieleen. Johdatusta käännöstieteseen*. WSOY, Helsinki 1990.
- Jantunen, Jarmo, *Miten kääntäjä käyttää synonyymeja? Kääntäjä-Översättaren* 4, s. 14–15 2002.
- Nuolijärvi, Pirkko, *Säilyykö suomen kielen asema? Helsingin Sanomat* 5. 5. 2002.
- Orwell, George, *Politics and the English Language*. [1946.] *Inside the Whale and Other Essays*, s. 143–157. Penguin Books, Harmondsworth 1962.
- Peirce, Charles S., *Pragmatism och kosmologi. Översättning av Richard Matz. Daidalos, Göteborg* 1990.
- Roinila, Tarja, *Barokkiajan runoilijan pitkä tie Helsinkiin. Helsingin Sanomat* 15. 6. 2002.
- Vehkavaara, Tommi, *Mielen merkillisyydestä [sic]. niin & näin* 1 (9. vsk.), s. 87–90 2002. [Muutettu versio: <URI:http://mtlserver.uta.fi/~attove/peirce_review.htm>.]
- Vendler, Zeno, *Understanding People. – Culture Theory. Essays on Mind, Self, and Emotion* (edited by Richard A. Shweder & Robert A. LeVine), s. 200–213. Cambridge University Press, New York 1984.

IDEOIDEN SELKEYTTÄMISEN PUOLESTA – KOMMENTTEJA MARKUS LÄNGIN VASTINEESEEN

Arvioinnin tarkoituksesta ja sen kirjoittamisen moraalista

VASTINEESSAAN kirjoittamaani kirja-arvion¹ Markus Lång esittää yleisen vaatimuksen, jota kirja-arvosteluilta tulisi edellyttää: "arvostelijan voi tietää suhtautuvan teokseen puolueettomasti". Mielestäni tämä on täysin kohtuuton ja epätarvikoituksenmukainen vaatimus etenkin filosofisiin teoksiin kohdistettuna. Jos arvioija kirjan luettuaan huomaa olevansa jossain suhteessa joko teosta vastaan tai sen puolella, niin pitäisikö hänen nyt sitten pidättäytyä arvostelun kirjoittamiselta? Eikö juuri päinvastaisessa tilanteessa, jossa arvioija kokee teoksen niin mitäänsanomattomana, että kykenee suhtautumaan siihen 'puolueettomasti', pitäisi arvioijan vakavasti harkita kannattaako arviota kirjoittaa? Mitäänsanomattomaksi koetusta kirjasta kun saa tuskin muuta kuin mitäänsanomattoman arvioinnin. Tällaisia ympäripyöreitä kavereiden, työtovereiden tai muiden filosofisten liittolaisten tuotoksista tehtyjä hymisteleviä 'arvosteluja' saa ikävä kyllä lukea kyllästymiseen asti.

Jos Lång kuitenkin tarkoittaa, ettei arvioijalla saa olla epäasiallisia intressejä (kuten tarvetta mustamaalata teoksen kirjoittajaa/kääntäjää), niin en voi kuin vakuuttaa omaa vilpittömyyttäni. En ole koskaan tavannut Markus Långia enkä tunne hänen filosofisia, tieteellisiä, poliittisia tai taiteellisia pyrkimyksiään. Minulla ei ole mitään syytä vastustaa Långin tekemisiä yleensä eikä ainakaan Peircen suomentamista. Päinvastoin haluan kaikin tavoin tukea yrityksiä tehdä Peircen filosofiaa tunnetuksi myös Suomessa ja suomen kielellä. Tässä mielessä tunnustaudun todella puolueelliseksi – olen toistaiseksi monien Peircen filosofian ydinajatusten puolella ja niiden vesittämistä ja vääristämistä vastaan. Kun juuri tähän arvioinnissani puutuin – peläten ettei Långin suomennos ainakaan edistä Peircen filosofian ymmärtämistä – niin en arvannut toimivani moraalisesti arveluttavasti.

Arvioinnin tai julkisen kommentoinnin moraalista kuulisin mielelläni muidenkin mielipiteitä: Onko väärin (tai "ankarimmin vastustettavaa") esittää kirjaa vastaan julkista kritiikkiä, jos on osallistunut käsikir-

joituksen esiluentaan? Omasta puolestani voin sanoa, etten ensinnäkään tiennyt olevani "tärkein esilukija", sillä esiluin ainoastaan kolmen artikkelin käsikirjoituksia (joista yhtä vain pintapuolisesti). Enempää en missään vaiheessa luvannut, vaikka olenkin sitä näin jälkiviisaampana katunut. Minun olisi pitänyt ymmärtää varata aikaa myös käsikirjoituksen kokonaisvaltaiseen tarkastukseen ja osata vastustaa vieläkin painokkaammin kääntäjän perusratkaisuja. En kuitenkaan päättänyt Långilta mitään esiluennassa mieleeni nousutta kritiikkiä. Kääntäjän lopulliset ratkaisut kaikessa masentavuudessaan valkenivat minulle vasta lukiessani uunituoretta teosta. Mitään kaunaa Långia kohtaan en silti tunnista tuntevani, sillä ymmärrän hyvin, että jokaisessa käännösprosessissa tulee eteen vaihe, jolloin on liian myöhäistä vaihtaa kurssia ja on vain uskottava valittuun linjaan katkeraan loppuun asti. Mutta jos lopputulosta tarkastellessa silmille hyppii epäkohtia, joista todellakin olisi pitänyt osata varoittaa suomentajaa jo käännöksen valmisteluvaiheessa, niin pitäisikö niistä nyt sitten vaieta, kun niitä ei tullut aiemmin huomattua? Jos tämä on Långin ilmeisen tuohumuksen alkujuuri, niin voin vain esittää pahoitteluni kommenttien puutteellisuudesta.

Toiseksi en tiedä muita (tai ainakaan parempia) olemassaolevia kanavia keskusteluun käännösperiaatteista kuin juuri julkisen kirjoittelun alan laajalevikkisimmässä lehdessä. Vain näin se pysyy riittävän avoimena muillekin, ehkä pätevämmille keskustelijoille. Mitä ihmeen funktiota palvelisi jonkin yksityisen keskustelun jatkaminen käännösperiaatteista, joihin ei enää voi vaikuttaa (koska suomennos on jo julkaistu)? Eikö julkaisusta käydyn keskustelun pitäisi tieteen nimissä myöskin olla julkista? En kirjoittanut arviotani Långille enkä jatkoksi millekään yksityiselle keskustelulle, vaan tiedoksi ja opastukseksi sille filosofiselle yleisölle, joka ehkä ko. kirjaa tulee lukemaan. Kääntäjän velvollisuus on sitten puolustaa tekemiään perusratkaisuja julkisesti esitettyä kritiikkiä vastaan parhaansa mukaan, kuten Lång aivan oikein edellä tekee. Lukevan yleisön tehtäväksi jää ratkaista mitkä argumentit ja periaatteet ovat parempia tai kuka on uskottavin – tämä on julkisen keskustelun tehtävä, paljastaa mahdolliset ongelmakohdat tai virheet.

Sitä paitsi on hyviä syitä epäillä, ettei painokkaammallakaan yksityisellä kritiikillä olisi ollut sen kummempaa vaikutusta.